

Despre locuire și migrație – aspecte contrastive, puncte de convergență

Nicoleta Neșu

Universitatea „Sapienza”, Roma /Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca
nicoleta.nesu@uniroma1.it

Pentru a cita acest articol: Neșu, N., 2022, „Despre locuire și migrație – aspecte contrastive, puncte de convergență”. *Romanian Studies Today*. VI, p. 77-89.

Abstract: The present work represents a part of our research-concerns in recent years and will focus on the main theoretical aspects of the phenomenon of linguistic „habituation” (according to the famous Heideggerian phrase "language is the home of being") and the phenomenon of migration, in an attempt to integrate them in two perspectives: a sociological-philosophical one and a linguistic one. Therefore, we will try to underline and to find answers to some questions related to the essence of the migratory phenomenon in today's globalizing society, proposing, mainly, to identify what are its effects on the linguistic behavior of people who migrate, how it modifies the main coordinates of living in a language (abandonment of the mother tongue and installation in a new linguistic reality different from the mother tongue's one).

Keywords: mother tongue; migration; language; globalization; multiculturalism.

Într-o conferință recentă, susținută la Iași, în septembrie 2021, în cadrul Simpozionului internațional anual al Institutului de Filologie Română „Al. Philippide”, vorbeam despre „cazul” Evei Hoffman și despre cartea sa *La lingua del tempo*, 2021, ed. Il Margine, ca despre un tipic exemplu de deschidere spre universalitate prin adoptarea unei limbi de circulație internațională care te obligă, vrând-nevrând, la o resetare a propriei identități, la diferitele ei paliere;

îndrăzneam, acolo, să o numesc, metaforic, „limbă paternă”, preluând sintagma lui Akira Mizubayashi, ca opusă limbii „materne”. Parcurgând paginile acestui *roman-memoir* (pe care îl recomand, cu multă căldură, spre lectură) mi-am dat seama de două aspecte extrem de importante și pe care, poate, până atunci, le considerasem „de fundal”: în primul rând, câte concepte de filozofia limbajului se găsesc, în mod explicit și implicit, în roman, de multe ori formulate ca atare, și cum întrepătrunderea lor formează de fapt substanța lui (am putea să îl considerăm chiar un *memoir lingvistic*) și, în al doilea rând, ce diferit poate fi tradusă o sintagmă nu doar dintr-o limbă în alta dar, și în interiorul aceleiași limbi, în funcție de context – mi-am pus această problemă când a venit momentul să dau eu însămi o versiune românească titlului din limba italiană (titlu care la rândul său este tradus din originalul în limba engleză, *Lost in Translation*, 1989, într-o primă variantă în limba italiană din 1996, *Come si dice*, „Cum se spune” și apoi, în 2021, *La lingua del tempo*)¹. La o primă vedere, traducerea cea mai la îndemână ar fi, evident, „limba timpului”, însă după lecturarea și aprofundarea conținutului, traducerea pe care eu aș da-o titlului ar fi „limba momentului”, adică a timpului-moment, cu coordonatele spațio-timpului în care ea se articulează în momentul rostirii și/sau cel al receptării. Am recurs la pomenirea acestui roman în deschiderea prezentului studiu tocmai datorită faptului că firul roșu care îl străbate este unul lingvistic, așa cum spuneam puțin mai sus, iar mesajul simplificat, desigur, pe care el îl transmite s-ar putea materializa în dificultățile pe care emigrarea le pune în fața celui care se găsește în situația de a-și părăsi teritoriul și limba maternă pentru a se încadra și acomoda în spațiul și timpul și limbi/culturi/mentalități diverse de cea maternă, dificultăți legate de integrarea socială îngreunată de bariera lingvistică (renunțarea la limba maternă în paralel cu învățarea unei limbi noi), într-un prim moment, și de bariera culturală, de apartenență la o mentalitate specifică, diferită, într-un moment imediat următor. Sunt puse, astfel, în discuție pe parcursul romanului conceptul de temporalitate și cel de identitate și prin discutarea lor, de fapt, se ajunge la punerea în balanță a mentalității est-europene, apartenența sa de origine fiind în Polonia, mai exact Cracovia, versus mentalitatea lumii occidentale, a culturii de tip american din Canada și, evident, din Statele Unite, țările de destinație finală².

Legătura spațiu al habitatului și timp al acestuia este una dintre coordonatele dezbaterii postmoderniste a locuirii, sub multiplele ei aspecte metaforice, estetice, religioase, etice, antropologice ș.a. Dezbaterea pleacă de la o

¹ Detalii despre acest roman și textul comunicării mele intitulate *Limbaj și temporalitate – despre limba maternă și metamorfozele ei: Eva Hoffman se află încă curs de publicare*, la Iași.

² Aprofundări tematice și multe dintre ideile ce vor fi exprimate în acest studiu se pot regăsi în articolul menționat în nota 1.

„simplă!” întrebare din 1951 a lui Heidegger³ legată de cine ar putea da o măsură adecvată pentru evaluarea esenței locuirii și a construirii, având în vedere faptul că doar omul, dintre toate viețuitoarele, locuiește și își creează, în același timp, locuirea. Cu alte cuvinte, locuiește spațiul dar și timpul aferent acestuia, din moment ce orice loc are atașat un timp al său și orice locuire are o condiționare temporală dată de traiectoria destinului individual/istoric-cultural, trimitând, evident, la acel etern *hic et nunc* deictic. Am putea individualiza trei momente distincte pe parcursul lung de secole al acestei discuții⁴, ca un fir roșu care ordonează și aglutinează argumentația: un prim moment, obligatoriu punct de plecare, definiția aristotelică a omului prin intermediul limbajului și în relație imediată cu apartenența sa la un polis; apoi, principiul relativismului lingvistic humboldtian și imaginea omului care „se țese pe sine prin limbaj” și a limbii care conține în ea însăși întreaga țesătură conceptuală și întregul mod de raportare la lumea obiectuală caracteristice pentru o secțiune anumită a societății și în care sălășluiește o viziune a lumii care îi este specifică; și, nu în ultimul rând ca importanță, ci ca o încununare a momentelor anterioare, alteritatea ca dimensiune esențială a ființei umane (Coșeriu), cea care dă și dimensiunea sa politico-socială, manifestarea faptului-de-a-fi-cu-alții, precum și continua atribuire a eului celorlalți, sub forma dialogului – din această perspectivă, a vorbi o limbă istorică înseamnă, implicit, adeziunea la tradițiile istorico-lingvistice ale comunității care a produs-o și integrarea în această comunitate istorică, virtual opusă altor comunități lingvistice. Acestor trei momente, pe care le-am putea numi și constitutive ale discuției legate de fenomenul „locuirii”, se alătură, în realitatea și în contextul socio-politic actual, imediat, încă unul, de fond, – migrația – și câteva

³ Referințele din paginile ce urmează vor fi făcute la volumul lui Martin Heidegger *Originea operei de artă*, trad. de G. Liiceanu, Th. Kleininger, București, Editura Univers, 1983.

⁴ Problematika a fost deja atinsă în unele studii și articole deja publicate. Lucrările la care vom face referire pe parcursul prezentei intervenții și din care vom relua anumite idei, părți/fragmente sunt: „Limba ca locuire”, 2013, publicat în volumul *Cultură și identitate românească. Tendențe actuale și reflectarea lor în diasporă*, coord. Ofelia Ichim, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, pp. 181-191; „Limba română între limbă străină, limbă maternă și limbă etnică – studiu de caz”, 2018, apărută în volumul *Limba română ca limbă străină. Metodologie și aplicabilitate culturală*, P. Nanu, E. Ivancu ed., Turun Yliopisto, Turku, Finlanda, pp. 113-125; „Noi” și „ei” sau despre locuire în epoca migrației, 2019, în volumul colectiv „Studii de limbă și cultură”, P. Nanu (ed.), Universitatea din Turku, Finlanda, pp. 13-23; „Raportul centru-periferie. Note pentru o schiță de lingvistică spațială”, 2019, revista *Romania Orientale* nr. 32, 2019, Sapienza University Press, pp. 167-179; „Mutații în comportamentul lingvistic al emigranților. Raportul limbă maternă/limbă etnică – Studiu de caz: aspecte ale limbii române vorbite în comunitatea românească din Italia”, 2020, în *Revista SCL*, Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, București, nr. 2/2020, pp. 243-253.

concepte de fundal – standardizare, multiculturalism, pluriculturalism, globalizare. Fenomenul migrației poate fi considerat, cum afirmam și cu alte ocazii, ca fiind complementar astăzi locuirii și, implicit, alterității. Locuirea – locuirea umană, în *spațiu*, adică a poseda, a se instala, a rămâne/a dăinui, a se identifica cu locul, dar, în același timp, și locuirea umană în *limbaj*, respectiv într-o *limbă*. Și aici vin activate, imediat, din memorie, fraze celebre ale unor nu mai puțin celebri gânditori, filozofi sau scriitori care dau măsura acestui raport visceral între limba maternă și patria de origine, de cele mai multe ori, imaginile suprapunându-se fără echivoc⁵. Însă, tot după cum afirmam cu alte ocazii, limba nu întotdeauna are aceleași coordonate geografice și temporale cu cele ale spațiului locuit. Și, dacă a locui într-un spațiu este echivalent cu a-l poseda, cu *a avea*, a locui într-o limbă, de la Heidegger încoace, înseamnă *a fi*, *a exista*. În majoritatea situațiilor, cele două planuri se suprapun și avem de-a face cu cazul „fericit” al locuirii, concomitente, într-un spațiu și într-o limbă care își aparțin – cazul locuirii, fizic vorbind, între granițele unui stat și în interiorul limbii sale, limbă istorică, idiom, care este și limbă maternă. Omul are un mod aparte de a se raporta și de a construi o relație cu limbajul său, cu limba în care locuiește – în mediul limbii materne, el se supune sistemului normativ al limbii și pendulează mereu între „discursul repetat” și „creativitate”. Sistemul, prin norma lingvistică, este cel care asigură înțelegerea, legătura cu tradiția; creativitatea ilustrează natura dinamică, natura procesuală, a fenomenului lingvistic. Problemele încep să apară în momentul în care acest raport „idilic” de locuire în spațiul geografic al limbii de origine este fracturat prin mișcarea de îndepărtare de la centrul lingvistic înspre o periferie a limbii materne și, concomitent, intrarea într-un nou centru, care nu mai este însă, cel al limbii de origine, ci aparține unei noi realități lingvistice. Cu alte cuvinte, coordonatele locuirii unui spațiu nu (mai) coincid, nu se (mai) suprapun, geografic și temporal, cu cele ale locuirii unei limbi. Individul va fi nevoit să aleagă, filozofic vorbind, între a da pondere mai mare verbului a avea (locuirea într-un spațiu) sau a fi (locuirea într-o limbă). Trecerea într-un cerc descris de o altă limbă, cum ar spune Humboldt, aduce și o schimbare de perspectivă: într-un prim moment, vorbitorul în cauză va trebui să învețe să se supună normei, respectiv tradiției limbii respective, apoi va trebui să învețe să creeze, pe cont propriu, în acea limbă și în spiritul acelei limbi, în paralel cu încercarea, cel puțin într-o realitate ideală, de a păstra nealterată competența în limba maternă care, automat,

⁵ „Nu noi suntem stăpânii limbei, ci limba e stăpâna noastră”, avea să spună Eminescu, „limba este întâiul mare poem al unui popor”, spunea Blaga, „orice limbă este oglinda sufletului națiunii care o creează”, afirma Ion Pillat, „limba română este patria mea”, sau „limba română este Cina cea de Taină a Carpaților. Cine va fi în stare să îndrepte cotitura, ruptura Carpaților, în limba lumii va vorbi. De ce crezi tu că s-au rupt Carpații cu un cot? Carpații toți s-au rupt în curbura Buzăului și a Ploieștiului ca să apere numele limbii române”, considera Nichita Stănescu, pentru a cita doar câteva dintre aceste expresii.

își pierde centralitatea în noul spațiu și devine, așa cum spuneam, periferică, etnică, moștenită, dacă vrem să o numim printr-o terminologie pur lingvistică. Prin urmare, fenomenul migrației, dincolo de aspectele sale demografice, politice sau economice, are un mare impact și asupra vieții socioculturale dar și consecințe de natură lingvistică. Este foarte adevărat că el prilejuiește contactul între două (sau mai multe) culturi, între două (sau mai multe) limbi istorice, permițând, astfel, „locuirile multiple”, „locuirile plurale” pe modelul universurilor multiple care ar favoriza coexistența armonică a lor, iar raportul centru-periferie se modifică, mai ales pentru cei care emigrează. În plan științific, se conturează tot mai clar o nouă direcție interdisciplinară de cercetare, numită sociolingvistica migrației care are ca obiect de studiu, în principal, tocmai contactul între limbi și raportul limbă-fenomen migrator, care are ca rezultat, pe de-o parte, o diversificare la nivel lingvistic dar și, pe de altă parte, crearea condițiilor obiective pentru apariția unor forme noi de expresie în limbile respective. Este vorba aici și despre raportul extrem de complex dintre limbă și identitatea individului în contextul schimbării coordonatelor geografice ale locuirii, așa cum arătam pe parcurs, fiind bine știut faptul că limba are un rol esențial nu doar în constituirea identității unui individ, cât și în apartenența lui la o anumită comunitate lingvistică și, deci, perceperea sa ca atare de către ceilalți. Din punct de vedere strict lingvistic, rezultatul acestui contact, ca urmare a schimbării raportului centru-periferie, dar și a schimbării percepției față de el, are varii aspecte: apar noi fenomene de tipul schimbării lingvistice, a interferențelor lingvistice, bilingvismul parțial sau total, achiziționarea unei noi limbi/pierderea unei limbi etc. Și îl voi cita aici pe profesorul Irimia care spunea că „prin limbaj – în spațiul unei anumite limbi istorice – omul se orientează în fiecare moment al existenței sale, în mod implicit, în fiecare moment al actului lingvistic concret și în mod explicit, spre lume și spre interlocutor. Specificul orientării și al întrebuirii concrete a limbii în actul lingvistic își are originea în poziția omului ca subiect vorbitor între sistem și normă, poziție situându-se între automatism și conștientizare. Vorbitorul inocent, nespecialist, își asumă sistemul în timp ce deprinde limba și îl conștientizează prin intermediul normei. Caracterul subconștient al asumării sistemului este argumentat de limbajul copiilor care aplică, fără limite, prin analogie, diferite legi lingvistice a căror funcționare este limitată de intervenția unor factori diverși”⁶.

Fenomenul migrator, ce are, desigur, la bază o filozofie a migrației, nu trebuie considerat însă ca fiind un dat natural ci, mai degrabă, ar trebui considerat ca fiind un act existențial și politic care încă așteaptă să fie recunoscut⁷. Cât

⁶ Irimia, Dumitru, *Omul față cu limba*, în „Omul și limbajul său”, în „Analele Universității «Alexandru Ioan Cuza» Iași”, secțiunea IIIe, t. XXXVII/XXXVIII, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, p. 115-121, citatul este de la pag. 117.

⁷ Nu voi relua aici întreaga discuție despre excelentul volum al Donatellei di Cesare, din 2017, dedicat acestui fenomen, volum pe care l-am citat pe parcursul studiilor menționate la nota 4 – *Stranieri residenti. Una filosofia della migrazione*, Bolati

privește aspectele sale lingvistice, așa cum spuneam mai sus, poziția emigrantului/imigrantului este una destul de dificilă, el aflându-se, pe de-o parte, în situația de a fi nevoit să învețe o a doua limbă, limba țării în care emigrează, L2, limba centrului, limba predominantă și care, în cazul copiilor, va fi și limba instituțională, limba școlarizării și, în același timp, va încerca și să își păstreze nealterate competențele de limbă maternă, de care are nevoie tocmai pentru a fi identificat de ceilalți ca aparținând unei anumite comunități lingvistice – acest lucru în cazul în care el nu vrea să abandoneze total, în mod conștient, limba maternă, din rațiuni pe care îmi permit să nu le iau în discuție în acest moment. În orice caz, limba maternă va suferi o serie de modificări în noua sa situație de limbă „periferică”, ce se găsește departe de „centru” și care își pierde, din acest motiv, caracterul predominant și dobândește, treptat, unul recesiv, cel puțin la nivelul comunicării și al interacțiunii comunicative sociale și/sau instituționale. Indiferent de modul în care ea este numită în studiile de specialitate – *etnică*, în spațiul italian, *heritage language/family language/minority language/community language*, în spațiul anglofon, ca să citez doar câteva, cele mai frecvente – trebuie să îi fie recunoscută perspectiva unei *identități hibride*, a unei limbi ca variantă a limbii materne și, de multe ori, asocierea ei cu parte a bilingvismului. Am încercat, pe parcursul mai multor studii, să îi dau o definiție și să enumăr câteva dintre trăsăturile ei cele mai importante, așa cum au reieșit ele în urma experienței mele cu vorbitori de limba română, a doua generație, emigrați în Italia⁸. Personal,

---

Boringhieri, Torino, ci mă rezum la a trimite la câteva aspecte pe care le consider relevante pentru discuția de față. Di Cesare face și un mic inventar etimologic al termenului, al verbului intransitiv *a migra* (pe care nu îl consideră deloc sinonim cu *a se mișca*, cum este, afirmă ea, de prea multe ori considerat), verb prezent cu formă asemănătoare în toate limbile romanice, dar și în engleză, de la latinescul *migrare*, cu rădăcini sanscrite și indo-europene, și care, în latină indica *a părăsi un loc, a pleca dintr-un anumit loc*. Deci, încă de la începuturi, afirmă autoarea, *a migra* nu reprezintă o „simplă mișcare, ci trimite la un schimb complex, acela al locului și se împlinește, așadar, în momentul în care se întâlnește străinul și se inaugurează practica etico-politică a ospitalității” (trad. ns.), p. 92. Astfel, fenomenul migrării nu trebuie înțeles doar ca un proces biologic, evolutiv, cum este considerat mai ales de către biologi și cognitiviști, ci ca un act politic – ceea ce explică și motivul pentru care, spune autoarea, *jus migrandi*, de-a lungul secolelor, a fost contestat și a provocat conflicte de natură politică și socială. Chiar și astăzi este recunoscut doar parțial, sub forma *dreptului de emigrare*, adică de a ieși de pe teritoriul unui stat, dar nu și ca *drept de imigrare*, cel care conferă dreptul de a intra liber pe teritoriul altui stat; acesta din urmă, depinde, încă, de suveranitatea statelor și, astfel, *jus migrandi*, în concepția autoarei, „reprezintă una dintre marile provocări ale secolului XXI”, p. 93.

⁸ Am susținut o comunicare pe această temă, în 2020, la Universitatea din București, cu titlul „Câteva observații teoretice despre conceptele de *lingua etnica* (LE) și *heritage language* (HL)” și care se află încă în curs de publicare, de aceea voi relua aici definiția și descrierea ei dintr-un studiu deja publicat, „Variație lingvistică și identitate

consider limba etnică ca fiind, la bază, o limbă maternă care suferă modificări importante, de formă și de conținut, datorate, în primul rând, unor factori extralingvistici – schimbarea coordonatelor spațiale, geografice –, dar și lingvistici – contactul foarte strâns și îndelungat, pe varii paliere ale limbii, cu o altă limbă, străină, ce treptat îi ia locul. În momentul în care limba maternă ajunge să fie doar limba părinților sau a bunicilor, limba de origine, utilizată într-un cadru restrâns, strict familial și familiar, cu scop și uz preponderent colocvial, fără să mai reprezinte limba de contact social sau limba de școlarizare, ea devine, automat, limbă etnică, limbă moștenită. Compoziția sa este redusă și este organizată în jurul unui vocabular minimal, de bază, conversațional și colocvial, de uz cotidian, de multe ori cu reflexe dialectal-regionale și cu o gramatică (morfologie și sintaxă) deficitară. De asemenea, este o limbă căreia îi lipsește, în mare măsură și în majoritatea cazurilor, contextul cultural, istoric și social de referință. Ea este o limbă care, în termenii teoriei lui Krashen, rămâne un proces oprit în dezvoltare la prima fază, cea de *acquisition*, faza intuitivă, non-asumată și non-intenționată și nu parcuge deloc sau aproape deloc faza a doua, de *learning*, cea care ar furniza și setul de reguli gramaticale, inclusiv de normă lingvistică, și competența metalingvistică ce lipsesc, însă, în cazul ei, cu desăvârșire⁹. La toate aceste caracteristici, se adaugă, evident, cum spuneam și mai sus, masive influențe „negative” în urma contactului cu limba oficială a țării de adopție, în cazul nostru, italiana, o limbă foarte apropiată mai ales din punctul de vedere al formei și care, din acest motiv, este și mai influentă, *code-switching*-ul, citările dintr-o limbă în alta, intonația și accentul modificate, distorsionarea fonemelor, pronunția greșită intenționată/non-intenționată, împrumuturi, calcuri lingvistice la nivel fonetic, morfologic sau sintactic, etc.

În discutarea modificărilor pe care schimbarea coordonatelor spațiale, geografice dar și cele temporale ale locuirii le provoacă în mediul lingvistic, la nivelul limbii materne și a raportului ce se instituie între aceasta și noua realitate lingvistică determinată de noile coordonate spațio-temporale ale locuirii, trebui să se ia în considerare, în mod obligatoriu, și anumite aspecte adiacente care derivă sau care condiționează efectiv aceste modificări. Ne vom opri aici, în cele ce urmează, la doar câteva dintre acestea¹⁰. În primul rând, toate aceste fenomene au loc pe fundalul globalizării, un „concept” despre care a început să se vorbească deja de ceva timp în studiile de specialitate și care are o pondere considerabilă în

---

culturală”, 2022, în vol. *Identitate și ideologie. Limba și literatura română în paradigma culturală europeană*, Ofelia Ichim coord., ed. Institutul European Iași, 2022, pp. 211-221.

⁹ Vezi nota precedentă, referințele sunt de la pag. 212-213.

¹⁰ Am detaliat acest subiect într-un studiu publicat în revista *Romania Orientale*, în nr. din 2019, menționat deja în nota 1, cu titlul „Raportul centru-periferie. Note pentru o schiță de lingvistică spațială”, pp. 167-179 și din care voi prelua câteva idei în cele ce urmează.

---

analizele referitoare la varii aspecte contemporane ale societății. Chiar dacă fenomenul și efectele sale sunt studiate, preponderent, din punct de vedere economic și politic, este evident faptul că acestea au implicații majore și la nivel cultural și social, în sensul în care globalizarea presupune „o lărgire, adâncire și accelerare a interconectării la scară mondială în toate aspectele vieții sociale contemporane”¹¹ și îi sunt asociate procesele de „deteritorializare” și de „de-localizare” prin reducerea virtuală a distanțelor și încercarea de diminuare a clivajelor comunicative prin intermediul unei economii globale care tinde să anuleze diferențe și specificități regionale/zonale. Rezultatul imediat este unul de „re-localizare”, de „redimensionare” a spațiului locuirii care presupune inclusiv integrarea comunităților de imigranți la nivel social, politic și cultural. Din acest ultim punct de vedere, cel cultural, globalizarea poate însemna, pe de-o parte, un fenomen de uniformizare culturală, numit și *standardizare*, uneori, mai concret, chiar *americanizare*, și aici, ca o latură negativă a procesului, este des citată forma de „imperialism cultural” în care cultura dominantă tinde să asimileze și să anuleze specificitatea culturilor mai „slabe”, în timp ce, pe de altă parte, ea poate să medieze între culturi, să devină un factor mediator al interacțiunii dintre acestea, tocmai prin integrarea elementului migrator în spațiu-timpul noii realități, prin susținerea unui sincretism de tip cultural care să ducă la un fel de hibridizare, de coabitare a diverselor culturi – apariția spațiilor multiculturale, multietnice. În acest context, se operează cu termeni ca identitate, interculturalism, multiculturalism și pluiculturalism, într-un fel de *crescendo* terminologic și de semnificații noi, sau mai vechi, revizuite și pentru care punctul de plecare îl constituie dihotomia identitate culturală/varietate culturală. Dacă pentru anumite zone ale globului, aceste fenomene sunt constitutive, existând ca rațiuni de a fi, exemplul continentului american unde multiculturalismul era/este o realitate concretă, structurală, pentru Europa aceste concepte sunt mai noi și, în ultimul timp, datorită migrației, în special a forței de muncă, migrației economice, dar și a acelei din rațiuni politice, aceste fenomene necesită o regândire și o redefinire. Diferența și diversitatea culturală, ca trăsături de bază cu care operează multiculturalismul nu funcționează, în cadrul său, pe baza vechilor lor definiții, ci se redefinesc, din mers, și se transformă în factori de integrare socială și culturală, prin acceptarea lor ca factori constitutivi ai noii societăți, multiculturalismul identificându-se, în acest sens, prin politici exprese de acomodare, facilitare și integrare a comunităților de emigranți, acea „unitate în diversitate” ca emblemă conceptuală a Uniunii Europene. În ultimii ani, însă, datorită schimbării destul de accelerate a configurației spațiului european în urma fenomenelor masive de emigrație, nu doar din alte state europene, ci și din alte continente, multiculturalismului i-au fost aduse o serie de critici, rezultate dintr-o serie de așa-zise neajunsuri ale sale, considerându-se, de multe ori, că acesta nu face altceva decât să promoveze

---

¹¹ *Ibidem.*

---

o formă extremă de relativism, să pună prea mare accent pe diferențe, să încurajeze prea mult păstrarea și centrarea în jurul unei identități culturale de tip național/etnic, să determine și să încurajeze chiar fenomenele de ghetoizare ș.a. Treptat, el va fi înlocuit cu noțiunea de pluriculturalism care ar dezvolta în jurul său un spațiu mai tolerant, bazat pe cunoașterea reciprocă, pe recunoașterea eventualelor diferențe de ordin social, rasial sau cultural care însă nu sunt percepute ca elemente separatoare ci, dimpotrivă, care sunt acceptate ca atare și asumate într-un proces de continuă reconstrucție, într-o locuire la plural a unor identități plurale, cum afirmam mai sus, pe parcursul lucrării noastre. Individul care se naște într-o asemenea configurare a spațiului și a locuirii lui este, obligatoriu, purtător al mai multor culturi, al mai multor identități diferite și aparține la multiple grupuri sociale, printr-un continuu proces de negociere și renegociere a acestor identități multiple-plurale care îl formează¹².

În încheiere, am să prezint „portretul-etalon, sau robot” al grupului de studenți de origine română care au ales, în ultimii 5 ani să studieze limba, literatura și cultura română la Universitatea Sapienza din Roma, așa cum rezultă el în urma completării unor chestionare și pe baza răspunsurilor date de aceștia următoarele întrebări:

1. În ce țară v-ați născut?
  - a. România
  - b. Italia
  - c. altele

2. Ce vârstă aveți?
  - a. 18 – 20
  - b. 20 - 25
  - c. 25 - 30

3. În ce limbă vorbiți în familie?
  - a. română
  - b. italiană
  - c. mixt română și italiană
  - d. altele

---

¹² Nu este timpul și momentul pentru a detalia, dar ni se pare extrem de interesantă și demnă de cercetat pe viitor teoria înlocuirii prefixului *inter-* cu *co-*, pe modelul în loc de *inter-acțiune*, *co-acțiune*, în loc de *inter-cultural*, *co-cultural*, ș.a., teorie susținută și promovată prin diverse studii și interviuri de profesorul Christian Puren de la Universitatea Jean-Monnet (Saint-Étienne, Franța).

-
4. În ce limbă vorbiți cu prietenii?
    - a. română
    - b. italiană
    - c. mixt română și italiană
    - d. altele

  5. Ce naționalitate vă asumați? (cărei națiuni vă simțiți că aparțineți)
    - a. română
    - b. italiană
    - c. europeană
    - d. altele

  6. În ce limbă visați, numărați, înjurați?
    - a. română
    - b. italiană
    - c. alta

  7. De câte ori ați fost în România?
    - a. de 2 ori
    - b. de 5 ori
    - c. mai mult de 5 ori
    - d. niciodată

  8. Dați 5 nume de personalități din cultura română

  9. Dați 3 nume de sportivi români

  10. Enumerați câteva titluri de cărți din literatura română pe care le-ați citit sau despre care ați auzit

  11. Citiți presa din România?
    - a. da
    - b. nu
    - c. câteodată

  12. Urmăriți posturi de TV românești?
    - a. da
    - b. nu
    - c. câteodată

---

13. Urmăriți principalele evenimente sociale și/sau politice din România?

- a. da
- b. nu
- c. câteodată

14. V-ar plăcea să studiați într-o universitate din România?

- a. da
- b. nu
- c. nu știu

- În mod constant, în fiecare an universitar, un număr cuprins între 15 -20 de studenți de origine română, mai mult de 90% dintre ei născuți în România, din familii cu ambii părinți români.
- Până în 2010-2011 erau înscriși cam 3-4 studenți de origine română pe an și ei făceau parte din prima generație emigrată, detaliu ce merită a fi luat în considerare: înseamnă că aveau o experiență școlară preponderent românească și erau, în majoritatea cazurilor, persoane care deja aveau un loc de muncă în Italia.
- După anul 2010, numărul lor a crescut și s-au modificat și caracteristicile lor în sensul că ei sunt copiii celor emigrați, ajunși în Italia la vârste foarte mici, unii născuți chiar pe teritoriul italian (aproximativ 1%/an) și care au parcurs cea mai mare parte sau în totalitate perioada școlarizării preuniversitare în Italia.
- Contactul lor cu limba română este, deci, sporadic, de tip familial și nu instituțional, limba română nu reprezintă, sub nicio formă, limba școlarizării lor, fapt pentru care ne găsim în situația pe care am numit-o „paradoxală” – pentru ei limba română este o „limbă străină”, dar nu în sensul tradițional al termenului, ci doar parțial, sub anumite aspecte, la anumite paliere¹³. Între ei vorbesc și scriu în limba italiană, folosesc rar limba română.
- Nu citesc ziare, reviste în limba română și nici nu urmăresc canale românești de radio sau de televiziune;
- Nu urmăresc viața politică și culturală din România;
- Nu sunt la curent cu datele și cu problemele din țară, nici măcar cu cele mult mediatizate și/sau de interes general, precum cele legate de pandemie, de problema școlilor etc.;

---

¹³ Am dedicat câteva cercetări acestui fenomen, încercând să găsesc și să propun soluții practice de predare. Trimit aici la studiul „Note de predare a limbii române ca limbă maternă/etnică în străinătate”, 2021, în vol. *Limba și literatura română – perspective didactice*, ed. Fl. Sâmișăian, M. Spătaru-Prălea, Editura Universității din București, 2020, pp. 91-99.

- Nu cunosc personalități ale culturii sau ale vieții culturale românești contemporane, dar nici „personaje” tip *influencer*, urmăriți pe rețelele de socializare de către tinerii români (de exemplu, ampla discuție/polemică de pe facebook și din mass-media, din vara lui 2020, legată de activitatea lui Selly și intervențiile sale despre politica educațională din România, le era complet necunoscută);
- Nu frecventează Liga Studenților Români din Străinătate (LSRS) decât în foarte mică măsură (1 persoană din 24, în anul 2020), dar frecventează, într-o măsură mai mare Biserica Ortodoxă din Italia și unele activități culturale organizate de aceasta;
- Predomină prietenii cu alți tineri de vârsta lor, tot de origine română, dar cu care vorbesc în limba italiană;
- Obiceiurile culinare sunt preponderent românești (dar ele depind, în majoritate, de părinți);
- Nu au urmat, decât în mică măsură și doar sporadic (2 persoane) cursul LCCR pus la dispoziție în școlile italiene de către Ministerul Român al Educației;
- Manifestă interes față de istoria sau geografia românească, cu o pronunțată tendință de idealizare a realităților românești;
- La întrebarea „numiți câteva personalități ale vieții românești de care ați auzit” apar Dracula, Ceaușescu, Nadia Comăneci, rareori Eminescu (aproape la fel cu răspunsurile date de studenții străini)
- La întrebarea cu tema cărților citite din literatura română, înainte de a o studia la universitate și în afara programei de literatură pe care o au aici, răspunsurile au fost 0 în toate chestionarele, cu excepția unei studente, în 2019, care a răspuns poezii de Eminescu și povești de I. Creangă.
- Nu manifestă interes pentru studii în România, nici dorința de a se întoarce în România după terminarea studiilor.
- În ce privește identitatea etnică asumată, dintr-un total de 21 de studenți intervievați, e în scădere numărul celor ce se declară „români” (16 în 2015, 15 în 2017 și 13 în 2019), rămâne constant numărul celor care se consideră „italieni” (3) și crește, în schimb, numărul celor ce se consideră „europeni” (2 în 2015, 3 în 2017 și 5 în 2019). Acest lucru, probabil, și ca o soluție de escamotaj, datorată situației politico-administrative și birocratice destul de grele și de complicate pentru obținerea cetățeniei italiene.

Referințe

- Di Cesare, D., 2017, *Stranieri residenti. Una filosofia della migrazione*, Torino, Bolati Boringhieri.
- Heidegger, M., 1983, *Originea operei de artă*. București, Editura Univers.

-
- Irimia, D., 1992, „Omul față cu limba”, în *Omul și limbajul său, Analele Universității «Alexandru Ioan Cuza» Iași*, secțiunea IIIe, t. XXXVII/XXXVIII, p. 115-121.
- Neșu, N., 2013, „Limba ca locuire”, în *Cultură și identitate românească. Tendințe actuale și reflectarea lor în diasporă*, coord. Ofelia Ichim, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, pp. 181-191.
- Neșu, N., 2018, „Limba română între limbă străină, limbă maternă și limbă etnică – studiu de caz”, în *Limba română ca limbă străină. Metodologie și aplicabilitate culturală*, P. Nanu, E. Ivancu ed., Turku, Finlanda, Turun Yliopisto, , pp. 113-125.
- Neșu, N., 2019a, „Noi” și ”ei” sau despre locuire în epoca migrației”, în *Studii de limbă și cultură*, P. Nanu (ed.), Universitatea din Turku, Finlanda, pp. 13- 3.
- Neșu, N., 2019b, „Raportul centru-periferie. Note pentru o schiță de lingvistică spațială”, în *Romania Orientale* nr. 32, 2019, Sapienza University Press, pp. 167-179.
- Neșu, N., 2020, „Mutații în comportamentul lingvistic al emigranților. Raportul limbă maternă/limbă etnică - Studiu de caz: aspecte ale limbii române vorbite în comunitatea românească din Italia”, în *Revista SCL*, Institutul de Lingvistică al Academiei Romane „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, București, nr. 2/2020, pp. 243-253.
- Neșu, N., 2021, „Note de predare a limbii române ca limbă maternă/etnică în străinătate”, 2021, în vol. *Limba și literatura română – perspective didactice*, ed. Fl. Sâmihăian, M. Spătaru-Prlea, Editura Universității din București, 2020, pp. 91-99.
- Neșu, N., 2022, „Variație lingvistică și identitate culturală”, în vol. *Identitate și ideologie. Limba și literatura română în paradigma culturală europeană*, Ofelia Ichim coord., ed. Institutul European Iași, 2022, pp. 211-221.